

Slavko JOVIN

Austrougarska monarhija u prvoj polovini osamnaestog veka, zauzeta spoljnopolitičkim razmiricama, najpre s Turcima, a zatim s Pruskom, nije se mnogo angažovala na sređivanju zdravstvenih prilika. Zdravstvena situacija u zemlji bila je daleko od zadovoljavajuće. Epidemije kuge, pegavca, velikih boginja, pa i drugih bolesti često su je potresale, a malobrojni zdravstveni kadar nije bio u stanju da im se suprotstavi. Lekari s fakultetskom spremom bili su retki i zauzimali su uglavnom položaje županijskih i gradskih fizika, ili pak bili lični lekari pojedinih visokih političara i posednika. Brojniji hirurzi popunjavali su ovu prazninu, baveći se, u nedostatku lekara, svim zdravstvenim poslovima. Babica školovanih skoro nije ni bilo, a porođaje su obavljale priučene babcice ili starije iskusne žene. U drugoj polovini osamnaestog veka, uglavnom po završetku sedmogodišnjeg rata 1763. godine, Monarhija je prišla sređivanju zdravstvenih prilika u zemlji, organizovanju medicinskih fakulteta i povećanju lekarskog i ostalog zdravstvenog kadra. Otvaranjem Hirurške akademije u Beču 1786. godine pojavili su se i prvi doktori hirurgije koji su bili izjednačeni s lekarima.

Bač-bodroška županija je tek šezdesetih godina osamnaestog veka dobila svog prvog lekara, županijskog fizika, dok je dotle celokupna zdravstvena služba bila u rukama hirurga - majstora, nepismenih seoskih babica i nadržekara. Hirurzi ove županije bili su nastanjeni po gradovima i većim selima i pored hirurgije bavili su se skoro redovno i berberskim zanatom. Od kvalifikacija poneki je imao položen ispit u vojsci kod štabnog hirurga, dok je većina bila bez kvalifikacija ili sa sumnjivim kvalifikacijama. Na ovu struku se još uvek gledalo kao na zanimanje nižeg reda i hirurzi su svoj posao obavljali u vidu zanata naučenog u starijih majstora - hirurga ili vojnih hirurga za vreme ratova. Teoretsko znanje ovih polupismenih ljudi bilo je vrlo skromno, a njihov društveni i materijalni položaj nizak i nezavidan. Nastojanjem administracije, hirurzi

su kasnije polagali ispite kod županijskih fizika, a prvi zakon o zdravstvu iz 1770. godine obavezao ih je da ispite polažu na univerzitetu.

Prema arhivskom materijalu ove županije iz druge polovine osamnaestog veka, status svih hirurga nije bio isti. Županijski i gradski hirurzi bili su u službi, stalno postavljeni, sa određenom godišnjom platom, a ostali majstori-hirurzi živeli su od svojih ruku, od berberskog zanata i honorara za hiruške usluge koje su naplaćivali od pacijenata. Materijalni položaj i jednih i drugih nije bio zavidan. U to nas uveravaju i sledeći podaci o primanjima hirurga, uzeti iz izvorne građe: Prvi hirurg županije, Karlo Rajsinger (Reissinger), imao je godišnju platu, prema ugovoru iz 1763. godine, 70 forinti (1), dok su ostali županijski hirurzi, Samuel Lanczer (Lanczer) (2), Georgius Tišler (Tishler) (3) i Fridrikus Ulmer (Ulmer), istovremeno imali godišnju platu 60 forinti. Koliku je vrednost predstavljala ova plata možemo videti upoređujući je s primanjima lekara: prvi fizik županije dr Štajner (Steiner) primao je godišnje 600 forinti (4), a kasniji fizici, Karlo Sukovski (Szukovszky) (5), Matija Peratoner (Perathonner) (6), Henrik Keršner (Kerschner) (7), Jovan Gregori (Gregori) (8) i Gotfrid Libetraut (Liebtraut) (9), 500 forinti i plaćeni stan. Dakle, osam do deset puta lekarska plata je bila veća od plate županijskog hirurga. U upoređenju sa ostalim službenicima, hirurzi su po primanjima bili izjednačeni sa županijskim pandurima i poslužiteljima, a županijski dželat (carnifex) bio je za svoje usluge više nagrađen (80 forinti). Seoski hirurzi-majstori naplaćivali su svoje usluge prema cenovniku donetom od vlasti 1769. godine (10), a koji je privremeno menjan i dopunjavan. Prema jednom dopisu, cene hirurških usluga su bile sledeće: za venesekciju hirurg je imao pravo da naplati 8 krajcara (helera), a u kući bolesnika 10 krajcara; stavljanje kupica ili pijavica 12 krajcara, u kući bolesnika 14 krajcara; za vađenje zuba 3 krajcare, u kući bolesnika 5 krajcara; za purgativ, lek, naplaćivao je 8 krajcara, a za vomitiv 7 krajcara. Svaki račun veći od 1 forinte i 20 krajcara morao je proveriti i overiti sreski hirurg (županijski), a ako je račun prelazio 3 forinte i 20 krajcara morao ga je overiti fizik, pa tek onda se mogao naplatiti (11). Pored toga što su bila mala, ova primanja su još i strogo kontrolisana i ograničavana, te su pored njih ovi zdravstveni radnici bili osuđeni da stalno tavore u materijalnoj oskudici. Za primer navešćemo dugogodišnjeg županijskog hirurga Ulmera. Ovaj vredni hirurg, koji se često spominje u dokumentima tog vremena, umro je 1779. godine, a posle njegove smrti njegova udovica se obratila molbom županijskoj skupštini da joj se oprostí dug od 31 forinte i 41 helera koji je njen muž načinio kod bajske apoteke, navodeći da je ostala u potpunoj materijalnoj bedi, te nije u mogućnosti da ovaj dug vrati (12).

Posle donošenja zakona o zdravstvu 1770. godine administracija Ugarske je insistirala da hirurzi polažu ispite na univerzitetu. Iako je predispitni kurs s polaganjem ispita trajao samo oko šest meseci, svega dva hirurga su se odlučila na ovo: Norbert Bondeli (Bongyeli) i Karlo Re-

tig (Rettig). Materijalna beda je sprečavala ostale hirurge da se na ovo odluče. Već prvih meseci po odlasku na univerzitet u Budim Retig se obratio molbom bačkoj županiji za pozajmicu od 150 forinti kako bi mogao živeti i položiti ispit, obećavajući da će istu sumu vratiti kada bude postavljen za županijskog hirurga (13), a Bondeli u svojoj molbi, posle položenog ispita, moli da mu plata teče od dana odlaska u Budim, jer se nalazi u teškoj materijalnoj situaciji zbog izdataka koje je imao za vreme boravka u Budimu (14). Obojica su postavljena za županijske hirurge s godišnjom platom od 100 forinti. Dakle, posle položenog ispita plata je hirurzima povećana od 60 na 100 forinti. Nedovoljno da bi mogla osetno izmeniti njihov materijalni položaj. O ovome nam svedoči i molba hirurga Bondelija, upućena županijskoj kongregaciji 1781. godine, u kojoj navodi da s godišnjom platom od 100 forinti ne može da živi; za stan plaća 40 forinti, a za život godišnje mu ostaje samo 60 forinti, te moli da mu se plata poveća, ili bar da mu se plati zakupnina za stan (15). Isti hirurg je umro 1788. godine, a iza njega je ostalo samo nešto pokretne imovine, kućnog nameštaja i četvoro maloletne nezbrinute dece (16).

Godine 1783. županija je povećala plate hirurzima ispitanim na univerzitetu na 150 forinti godišnje (17). Istovremeno Mađarsko kraljevsko namesničko veće je intimatom broj 5909 od 22. marta 1784. godine ponovo pokrenulo pitanje kvalifikacija hirurga insistirajući da svaki hirurg mora imati ispit položen na univerzitetu. Iz izveštaja sreskih načelnika vidimo da se priličan broj hirurga prijavio za ovaj ispit pokazavši time dobru volju za usavršavanjem u struci, ali da su svi odreda siromašnog stanja i nisu u materijalnoj mogućnosti da ovo realizuju. U izveštaju sreskog načelnika gornjeg sreza se navodi:

Hirurzi koji su izrazili želju da se podvrgnu ispitu na univerzitetu siromašnog su stanja; Krizostom Beker (Becker) iz Baje, osim jedne kućice, koja je opterećena sa 200 forinti duga, ništa drugo nema. Mihajlo Mesnjak (Mesnyak), iz Baje, poseduje kućicu, jedan zapušteni vinograd i jednu kravu, što sve skupa iznosi jedva 400 forinti vrednosti, a sem toga je opterećen i sa 200 forinti duga. Hirurg Regner (Regner) iz Gakova ništa drugo nema osim bedne kućice u vrednosti jedva 50 forinti. U Kolutu hirurg Vencel Jovan (Venczel) ima kućicu i četvoro dece (18).

Sličan je izveštaj i sreskog načelnika srednjeg sreza:

Hirurzi Franja Paumel (Paumel) iz Prigrevice, Stefan Moger (Moger) iz Doroslava, Leopold Erlich (Erlich) iz Krnjaje, Ignjat Lajfer (Lajfer) iz Veprovca, Josip Štadler (Štadler) iz Filipova i Gregorski Josip iz Bezdana, ništa drugo nemaju osim jedne do dve krave i skromnu kućicu, zaista su pravi siromasi i ne bi mogli vratiti troškove za ispite na univerzitetu (19).

U izveštaju sreskog načelnika donjeg sreza stoji sledeće:

Hirurzi Teobald Švandner (Švandner) iz Parabuća, Ferdinand Keler (Keller) iz Kvilin i osim jedne krave i šestoro dece ništa drugo nema, siromah je i bednik (20). Novog Sela i Ksavier Hip (Hipp) iz Bukina izjavili su da ne žele više obavljati hiruršku praksu nego će da ostanu samo berberi, jedino Jovan Šmit (Schmidt) iz Gajdobre želi da se podvrgne ispitu u Budimu ili Pešti, ali on je siromah (in-

Kako se iz gornjih navoda vidi, nasuprot želji hirurga da se osposobe i okvalifikuju u svojoj struci stajala je materijalna beda onemogućivši im svako kretanje napred, primoravajući ih da se čak i odriču svog poziva. Sem verbalne konstatacije, vlasti su malo šta učinile da poboljšaju materijalno stanje ovih korisnih zdravstvenih radnika. Istina, intimatom broj 2885 od 31. januara 1785. godine hirurzi su bili oslobođeni plaćanja školarine pri polaganju ispita (21), ali to je bila samo kap vode bačena u požar bede koja ništa osetno nije izmenila u postojećoj situaciji.

Zaključak

Materijalni položaj hirurga u drugoj polovini osamnaestoga veka, kako onih županijskih i gradskih sa stalnim primanjima, tako i seoskih hirurga-berbera koji su živeli od svojih usluga, bio je bedan i nezavidan. Oni su pripadali najnižim slojevima seoske i gradske sirotinje i jedva sastavljali kraj s krajem u borbi za goli život. Iako zakonski obavezni i od vlasti primoravani da se okvalifikuju polaganjem ispita na univerzitetu, pa i pored svoje dobre volje, nisu bili u materijalnoj mogućnosti da ovo realizuju. Neki su se u ovoj dilemi rađe odricali svog hirurškog poziva, ostajući samo pri berberskom zanatu, lišavajući time ljude svojih zdravstvenih usluga, a sebe i onog malog prihoda koji im je ta služba pružala.

Izvori

1. Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, Bač-bodroška županija, broj 245, 246, 1763; — 2. Isto, br. 279, 1764/65; — 3. Isto, br. 865-6, 1773; — 4. Isto, br. 74, 1764; — 5. Isto, — 6. Isto, br. 192, 1765; — 7. Isto, br. 153, 1769; — 8. Isto, br. 863, 1773; — 9. Isto, br. 307, 366, 1777; — 10. Isto, br. 36, 1769; — 11. Isto, br. 558, 1785; — 12. Isto, br. 81.k. 104, 1779; — 13. Isto, br. 7, 1779; — 14. Isto, br. 130, 1779 — 15. Isto, br. 125, 1781; — 16. Isto, br. 94.k. 226, 1789; — 17. Isto, br. 112, 1783; — 18. Isto, br. 416, 1784; — 19. Isto, br. 416a, 1784; — 20. Isto, br. 416b, 1784; — 21. Isto, br. 196, 1785.

A CONTRIBUTION TO THE BETTER KNOWLEDGE OF THE MATERIAL POSITION OF SURGEONS IN THE SECOND HALF OF THE XVIIIth CENTURY

Slavko JOVIN

S u m m a r y

The material position of surgeons in the second half of the XVIIIth century was miserable and unenviable, as of those working in districts and towns, so of miserable and working in villages where they performed and sold their services. They belonged to the lowest social class of people both in villages and towns, and they hardly managed to survive. Due to their poor material position, surgeons were not able to get the necessary qualification by taking examinations at the university, although they had the legal obligation imposed to them by the government. Under such unfavourable conditions, some of them preferred to renounce their surgical practice and performed only the barber's one. So, people were deprived of their medical services, and they themselves even lost such a small income gained on it.

PRVE ŠKOLE ZA BABICE U SAP VOJVODINI (1945-1954)

Berislav BERIĆ, Đorđe CVEJIC,

Cvetana MARKOV i Eva LENGYEL

Babica — akušerska sestra je i sada, a pogotovo je to bila ranije najistureniji, a ujedno verovatno i najpolivalentniji zdravstveni radnik na terenu, u širem području ili pogotovo u seoskim naseljima, gde nema, niti je bilo i jednog jedinog zdravstvenog radnika bilo koga profila. Takva situacija bila je naročito naglašena ranije, u uslovima nedovoljne ili skoro nerazvijene zdravstvene službe u našoj zemlji, a i u svim zemljama sveta. Sigurno je da babice — akušerske sestre zbog prirode svoga posla predstavljaju jedno od najstarijih, ne samo zdravstvenih, nego i uopšte zanimanja na svetu.

Babice se na teritoriji današnje Jugoslavije spominju prvi put 1454. godine u Zagrebu: »Elysabeth obstetrix dicta Skrobothycza«, i 1455. takođe u Zagrebu: »Kussa obstetrix« (R. J e r e m i ć). Radilo se za tadašnje vreme o uobičajenim neškolovanim, priučenim ženama koje su se babičlukom bavile bez prethodnog školovanja. Takva situacija je u našim krajevima, sem možda veoma retkih izuzetaka, trajala sve do osnivanja prvih škola za babice na teritoriji sadašnje Jugoslavije: u Ljubljani 1753. g., u Rijeci 1786. g., u Zadru 1812. g., u Zagrebu 1887. i 1899. g. u Beogradu. U Novom Sadu, a i u Vojvodini prvi predlog za osnivanje »Zavoda za izučavanje babica i za porodilje« podneo je novosadski lekar dr Svetozar Maksimović 1879. godine, ali taj predlog nije bio tada usvojen. Škola za babice počela je s radom u Novom Sadu tek 1945. godine, tj. 66 godina kasnije, a porodilište 1909. godine, odnosno 30 godina kasnije. Kao što se vidi, u periodu između 1753. i 1918. godine, tj. u toku 165 godina, bile su osnovane na teritoriji sadašnje Jugoslavije, a tadašnje Austro-Ugarske svega 4, a kraljevine Srbije jedna škola, iz kojih su tada diplomirane babice odlazile na rad i pružanje akušerske pomoći narodu.

Prve diplomirane babice u našim krajevima, međutim, nisu se školovale u tom periodu samo u ovim školama. Dolazile su i iz drugih babičkih škola, većinom tadašnje Austro-Ugarske: Pešte, Beča, Pečuja, Trsta, Ce-